

УДК 821.161.2-31.09:82'01

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-31>

## ГОРАЦІЙ АНДРІЯ СОДОМОРИ: ТОПОС, ТРОПОС І АНТРОПОС (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «НАЧЕ ТЕ ЛИСТЯ ДЕРЕВ»)

### ANDRII SODOMORA'S HORACE: TOPOS, TROPOS AND ANTROPOS (BASED ON THE STORY *LIKE THE LEAVES OF TREES*)

Гальчук О. В.,

[orcid.org/0000-0002-3676-7356](https://orcid.org/0000-0002-3676-7356)

Scopus Author ID: 57219906126

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри світової літератури

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовані проблематика і художні особливості повісті Андрія Содомори «Наче те листя дерев» крізь призму її інтертекстуальності. Мета дослідження – визначити основні риси авторської інтерпретаційної моделі біографії античного письменника і його доби як інтертексту. Методами дослідження є інтертекстуальний, історико-літературний, біографічний, порівняльно-типологічний.

З'ясовано, що одним із чинників інтерпретаційної моделі Андрія Содомори є специфіка гібридної форми повісті, де в синтезі елементів есею, художньої біографічної прози і літературознавчої студії витворюється інтимізований, «живий», образ Горація і його епохи. Центральним інтертекстом повісті є «текст Горація», який оприявлюється у фактах біографії митця як сюжетній лінії твору і в ретроспекціях героя; у творах Горація (епіграфи до кожного з розділів; цитати в тканині повісті; алюзії на сатири римського поета; фабули його творів як позасюжетний елемент тощо); у міркуваннях головного персонажа про життя, добро і зло, творчість, що перегукуються з ідейним змістом його творів. Введення широкого історичного (згадки про громадянські війни, становлення імперського режиму, факти з історії Давньої Греції і Риму тощо) та культурологічного (факти і цитати з давньогрецької і римської літератури, згадки про філософів і їхні ідеї, витвори античних митців та історії створення окремих з них) інтертекстів уможливають висновок про твір Андрія Содомори, який із повісті про письменника переростає в повість про історико-культурну епоху з роздумами про митця і мистецтво, час, пам'ять і роль культури у формуванні різних типів ідентичності. Відтак авторський образ Горація структурують його «конкретний» і «символічний» портрети, де в першому пунктирно окреслюються особливості різних сторін римської античності як контекст життя письменника. А в другому, завдяки символічним сценам і образам, через атмосферу і настрої, постать Горація в інтерпретації Андрія Содомори виступає знаковою фігурою митця, якому судилося творити в умовах «зміни віх», обираючи між «тимчасовим» і «вічним», і втіленням «гораціанської мудрості» та традиції. Таким чином, у повісті «Наче те листя дерев» була запропонована авторська інтерпретація жанру біографічної прози з метою окреслити топос (місце – Рим і ширше – Римська імперія у фактах, обрисах природи і міфології), тропос (ідеї доби) і антропос (людина епохи і її емоційний портрет). Останнє відображено в назвах розділів, у філософських роздумах про людину і фатум, людину і час, людину і мистецтво, в інтертекстуальних покликаннях на життя відомих особистостей, щоб в такий спосіб формувалось людське «обличчя» епохи – «жива античність».

**Ключові слова:** Андрій Содомора, античність, Горацій, інтертекст, мотиви «гораціанської мудрості», антропоцентризм, гібридна біографічна проза.

The article analyzes the issues and artistic features of Andrii Sodomora's story *Like the Leaves of Trees* through the lens of intertextuality. The aim of this study is to identify the primary characteristics of the author's interpretive model, specifically regarding the biography of the Roman writer and the context of their era, as an intertext. The research methods used include intertextual, historical, literary, biographical, comparative, and typological approaches.

It has been found that a key factor in Andrii Sodomora's interpretive model is the hybrid form of the novel. This form synthesizes elements from essays, fictional biographical prose, and literary studies to create an intimate «living» portrayal of Horace and his time. The central intertext of the novel is the «text of Horace», which is revealed in several ways: through the facts of the artist's biography that form the storyline of the novel and in the hero's retrospectives; in Horace's works, as seen in the epigraphs at the start of each chapter, quotations woven into the narrative, allusions to the Roman poet's satires, and non-plot elements derived from his works; and in the main character's reflections on life, good and evil, and creativity, which echo the ideological content of Horace's writings.

The incorporation of broad historical references – such as civil wars, the formation of the imperial regime, and events from the history of Ancient Greece and Rome – as well as cultural elements – like facts and quotations from Ancient Greek and Roman literature, references to philosophers and their ideas, and the history behind ancient artworks – enables the conclusion that Andrii Sodomora's work evolves from being merely a narrative about a writer into a story about a historical and cultural era. This transformation includes reflections on the artist and art, time, memory, and the role of culture in shaping different types of identity.

Consequently, the author's image of Horace is structured through both «concrete» and «symbolic» portraits. The concrete portraits outline various aspects of Roman antiquity as the context for the writer's life, while the symbolic portrayals use scenes and imagery, atmosphere, and mood to depict Horace as a significant figure – a destined artist who creates in a world of «changing milestones», navigating between the «temporary» and the «eternal», while embodying «Horatian wisdom» and tradition.

Thus, in the novel *Like the Leaves of Trees*, the author's interpretation of the biographical prose genre is elaborated through three dimensions: topos (the place – Rome and, more broadly, the Roman Empire, encompassing facts, nature, and mythology), tropos (the ideas of the era), and anthropos (the individuals of the era and their emotional portraits). This is reflected in the titles of the chapters, as well as in philosophical explorations of humanity's relationship with fate, time, and art. Intertextual references to the lives of famous personalities come together to shape the human «face» of the era, creating a vivid representation of «living antiquity».

**Key words:** Andrii Sodomora, antiquity, Horace, intertext, motifs of «Horatian wisdom», anthropocentrism, hybrid biographical prose.

**Постановка проблеми.** «Я і сьогодні йду до нього – поета, в чийй творчості, мов у краплі води, бачимо всю античність...» [1], – так означив особливу роль Горація і в греко-римській культурній спадщині, і у власній творчості блискучий перекладач із давньогрецької й римської літератур (символічно, що його перший переклад, який датується 1961 роком, – це ода Горація «До друга» [2]), науковець, автор оригінальних прозових і поетичних книг Андрій Содомора. Перекладаючи поезію Горація та інкорпоруючи його мотиви у власну лірику, він також запропонував читачеві прозовий образ «живої античності», першим кроком до якої став опублікований 1982 року в журналі «Жовтень» твір «Наче те листя дерев (Повість про Горація)». Пізніше повість увійшла до однойменної книги «Жива античність», де поряд з історією про основоположника римського класицизму розгорталися й інші – про Вергілія, Овідія, Лукреція, Сенеку, про славетних греків Сапфо, Менандра, Аристофана, Софокла, Есхіла, Еврипіда. Андрій Содомора не лише знайомив читачів із життям і творчістю видатних митців, а й розмірковував про «про одвічні проблеми добра й зла, обов'язку, справедливості, вірності, честі, – проблеми, які стали канвою багатьох творів античності» [3]. Ці актуальні в усі час проблеми формують основний контекст книги, що надає їй особливої глибини та значення як збірки біографій геніїв минулого, пропущених крізь призму авторських міркувань про пам'ять і час, творчість і талант. Потреба осмислити особливості відтворення нашим сучасником античних місць, ідей і людей (саме навколо тріади topos, tropos і anthropos у формуванні інтелектуальної біографії самого Андрія Содомори розгортався свого часу семінар відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), проаналізувати авторський підхід до комплексного осягнення постаті Горація зумовлює актуальність нашої статті.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Попри те, що «Жива античність», до якої увійшов твір «Наче листя дерев (Повість про Горація)», уже має кілька перевидань, що свідчить про високий читацький запит, спеціальних наукових досліджень, присвячених різним аспектам цієї книги і повісті зокрема обмаль. Одразу після публікації «Наче листя дерев...» про неї схвально відгукнувся Г. Кочур, про що в інтерв'ю В. Панченкові згадував автор твору: «Коротка

повість про Горація, “Наче те листя дерев”, про яку так гарно відгукнувся Григорій Кочур, – фактично проба пера» [1]. Принагідні згадки про повість у контексті творчості Андрія Содомори-есеїста і дослідника античності містилися в розвідках Р. Зорівчак [2], Р. Домбровського [4], передмові до «Живої античності» В. Неборака [5]. Необхідність комплексного осмислення твору «Наче листя дерев...» зумовлює актуальність запропонованого дослідження як спроби заповнити вакуум наукового аналізу повісті про Горація.

**Мета дослідження** – визначити основні риси авторської інтерпретаційної моделі постаті античного письменника на матеріалі повісті Андрія Содомори «Наче те листя дерев (Повість про Горація)» як інтертексту. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання: окреслити жанрову специфіку твору «Наче те листя дерев (Повість про Горація)» як одного з чинників інтертекстуальної стратегії автора; проаналізували проблемно-тематичний зміст повісті; визначити форми і функції «тексту Горація» в канві твору.

Методами дослідження є історико-літературний, біографічний, порівняльно-типологічний, інтертекстуальний. Результати студії повісті «Наче те листя дерев» допоможуть відкрити нові перспективи для аналізу жанрових гібридів біографічної прози в нашій літературі, з одного боку, та проілюструвати один із напрямів сучасного етапу української античності як традиції рецепції та творчого засвоєння греко-римської літературної спадщини в національному письменстві (ширше – культурі).

**Виклад основного матеріалу.** Свого часу С. Михида, розмірковуючи над феноменом творчої особистості, зауважував, що «постать митця <...> – натура незвичайна для широкого загалу неминуче привертає увагу сучасників і нащадків, що в умовах втрати літературою своїх позицій на ринку мистецьких цінностей далеко не останній фактор їх повернення у рецептивний дискурс» [6, с. 41]. Горацій для Андрія Содомори в цьому сенсі постать більш ніж символічна: у передмові до другого видання «Живої античності» автор зазначав, що саме творчість римського поета спонукала його зреалізувати свою давню мрію – спробувати себе у власній прозі. Тож у повісті «Наче листя дерев...» оприявлюється образ античного митця, яким захоплюється не тільки Содомора-перекладач і поет, а й надихається Содомора-прозаїк. Це певною мірою відбивається в жанровій специфіці твору: текст – це більше, ніж розповідь про життя Горація, що притаманно для біографічної прози. Це дослідження психології митця, контексту і самого процесу творчості поета та його впливу на розвиток європейської культури. При цьому цитати з творів Горація чи алюзії на них у тексті повісті не тільки ілюструють й аргументують його мистецькі і світоглядні позиції, а стають підґрунтям для роздумів Андрія Содомори на моральні і філософські теми, які поза часом і епохою Горація. «Пам’ятаю й досі, – згадував, зазначаючи особливість власної інтерпретації біографічного матеріалу, письменник, – як я розкошував у зібраному матеріалі, пробуючи зазирнути у життя поета (“віконцем” – переважно його твори) і побачене перенести, радше пере-класти на папір. Оригінальне писання – теж своєрідний “переклад”. Описуючи деякі сцени, наприклад, першу зустріч нікому ще тоді не відомого Горація, сина відпущеного на волю раба, – з самим Меценатом, я, правду кажучи, зворушився до сліз (часто, до речі, думаю над природою таких-от зворушень, але то вже радше психологічна тема)» [7].

Отже, у творі «Наче те листя дерев» маємо поєднання ознак біографічної повісті, літературознавчого дослідження творчості Горація із застосуванням текстового і контекстуального наукових методів, твору про митця і мистецтво (метапрози), філософсько-психологічної прози, зокрема контемплативної (споглядальної). Такий жанровий гібрид є оптимальною формою для розгортання кількох видів вертикальних контекстів й оприявлення різних типів міжтекстових зв’язків, які формують інтертекстуальну стратегію автора.

У шести розділах повісті («Вакуна», «Батько», «Орбілій», «Меценат», «Вікова пісня», «На Есквілінському пагорбі») відображається останній етап земного життя Горація. У своїх «обжинках» римський поет згадує про час, творчість, людей. Звідси – мотиви пам’яті і часу,

які переплітаються з біографічним і мистецьким. Кожен із розділів сприймається за окремий фрагмент «світу» Горація: поетів простір («Вакуна»); ті, хто формував людську і творчу особистість Горація, як-от: батько («Батько»), учитель і друг («Орбілій»), покровитель («Меценат»); моменти творчого тріумфу («Вікова пісня») і, врешті, перехід поета в засвіти («На Есквілінському пагорбі»). Так формується «текст Горація» на тлі переплетення історичного й літературного контекстів задля реалізації Андрієм Содоморою задуму «стати на якийсь час Горацієм»: «Але що таке “стати на якийсь час Горацієм”? Це – увійти в його добу, бути як удома серед матеріальних та духовних реалій тієї доби, відчувати й себе в колі Горацієвих друзів; головне ж – бодай краєм ока зазирнути в лабораторію поета» [7, с. 5], – зауважував автор повісті.

Власне, цим задумом й інспіровані *topos* (місце), *tropos* (ідеї) і *antropos* (дюдина) повісті. Так, у творі два типи топосу: конкретний і абстрактний (ментальний). Конкретними є простір біля храму Вакуни на північ від столиці (розділ «Вакуна») і Рима (особливо в розділах «Меценат» і «Есквілінський пагорб») і зокрема пагорб Есквілін як символ визнання Горацієвої творчості. При цьому топос Вічного Міста постає в таких параметрах, як суєта, розкіш, жорстокість. У переважанні звукових (човгання кроків, калатання пастухів, окрики пекарів, лязкіт засувів і віконниць тощо) і зорових образів («Пойняте сизими димами й ще неопалимим пилом метушливого будня сіріло внизу розпарене спекою захекане місто» [8, с. 356]) акцентовано на марноті, суєтності і марнославстві міського життя. Інший акцент – на жорстокості, із якою асоціюється імперський Рим. Його втілюють двобій гладіаторів Сіра і Галліні, за яким спостерігає спрагла до видовищ римська юрба, стіни Великого цирку, сумнозвісна Аппієва дорога. Усе це також переплітається з символами розкоші й марнославства («Супроводжував поглядом пишині квадриги: багач уже рушали у свої підміські вілли...» [8, с. 354]). Топос Рима окреслює і його міфологія («Воно нагадало величезну вовчицю, годувальницю Ромула і Рема, що простягнись біля підніжжя тих семи пагорбів, охолоджує свій червоний язик» [8, с. 356]), обряди і звичаї (так, у розділі «Вікова пісня» автор детально описує, якими звичаями й ритуалами супроводжувались триденні вікові свята в Римі). Есквілінський пагорб у Римі, на якому височіла вілла Мецената, став символічною відправною точкою руху Горація до визнання, слави і водночас місцем його поховання, «замкнувши» в такий спосіб його життєво-мистецький коловорот.

На перший погляд може здатися, що топоси Вакуни і Рима традиційно протиставляються як «периферія – столиця», «тиха пастораль – гамірна суєта» («як мріяв про тихе село» [8, с. 337]), «свобода творчості – обов’язок перед владою». Та вони радше полюси єдиного спільного простору – ментального. Так, Горацій хоче побути на самоті біля храму Вакуни, але парадоксально – усамітнення не відбувається: «прийшов, щоб в епікурейському сховку забути всіх, і щоб усі забули і його. Та вийшло не так: він знов у потоці життя, хоч і присів тут, самотній, на звітрілім од часу східці прадавнього храму» [8, с. 348]. Отже, інший, «ментальний», простір – це спогади Горація, його простір пам’яті – від дитинства і до сьогодення – де оживають люди, факти, емоцій. Особливість оповіді визначає сам головний герой, який живе, «блукаючи подумки химерним плетивом своїх життєвих стежок» [8, с. 353]. Символічно, що це є художньою реальністю вже першого розділу «Вакуна». У ньому визначається емоційний камертон усього твору: біля руїн храму богині миру й дозвілля Вакуни Горацій милується тихою красою осені як пори року і переживає осінь як пору людського життя, що пояснює його саморефлексію. Роздуми про проминальність і про владу часу («Так і сам час чи то спливає, чи сиплеться – невсипуючою вічною течією» [8, с. 329]; «Час, мов той хижак: хай лише погасне домашнє вогнище, затихне людський крок на подвір’ї – уже він тут, уже гризе з подвійним завзяттям і дерево, й камінь», «перелітність людського життя» [8, с. 329]), перемежовуються з осмисленням питання «людина і природа» та «митець і мистецтво». У заувагах щодо спорідненості письменницької діяльності і праці землероба («очища поле від буряну, як задуману пісню від зайвих слів» [8, с. 329]), виборі усамітнення задля збереження мистецької свободи вчуваються

перегуки з основними положеннями Горацієвого «Послання до Пізонів» («Ars poetica») – про ретельну працю над Словом, високу вимогливість поета до себе, наслідування традиції тощо.

Лейтмотивом другого розділу («Батько») є роль батька і метафоричних «батьків» – письменників і філософів – у становленні і виборі Горація. Зокрема саме батько формує етичний вимір поета і навіть через роки залишається його найавторитетнішим цензором: *«Перебираючи ті вірші, радів що нема між ними таких, які приховував би від очей батька»* [8, с. 345]. Серед тих, хто вплинув на особистість Горація-поета і Орбілій. Він є центральною постаттю однойменного третього розділу, де спогади про вчителя граматичної школи поєднуються з оцінкою його ролі вже дорослого митця. Характерно, що реконструюючи образ вчителя і згадуючи власні емоції, Горацій апелює до літературних сюжетів: *«У цю мить нещасні учні дуже добре розуміли душевний стан Одиссея і його супутників, коли в печері їх настиг сам самотній велетень Поліфем»* [8, с. 349]. Коли Горацій з відстані часу розмірковує над його роллю в житті учнів, то висновує: *«Може, по-своєму він оберігав їх від майбутніх поразок і розчарувань. Може, хотів, щоб вони вистояли на тернистій дорозі, загартовані тілом і душею, як вистояв він, хоч не раз міг упасти»* [8, с. 350]. Так визначаються іпостасі Орбілія як вчителя-охоронця, вчителя-друга, вчителя-батька. Не дивно, що якщо спочатку він здавався Горацію протилежністю до *«батькової ласкавості»*, то з часом поет все більше помічає *«глибоко приховану спорідненість між тими двома людьми»* [8, с. 348]. Характерно, що в розділі «Орбілій» також оприявлюються два змістових пласти: буквальный про Горацієвого шкільного вчителя й наставника і метафоричний про покоління митців-попередників. Так визначається один із аспектів «живої античності» Андрія Содомори – відтворення ідей епохи, її тропосу. Протагоніст згадує про пістет вчителя перед давніми римськими авторами, всупереч моді на греків: *«... він з якоюсь дивовижною впертістю тримався давнини. Немовби наперекір іншим, які охоче піддавалися грецьким впливам...»* [8, с. 351]. Так у життя Горація увійшла Гомерова «Одіссея» в перекладі Лівія Андроніка. А в майбутньому принцип «Навчайтесь у предків!» стане одним із засадничих у поетиці римського класицизму, коли вже Горацій даватиме поради поетам-початківцям. Як і принцип ретельної роботи над словом, прискіпливої уваги до всіх нюансів і самоцензура – те, чого він також вчився в Орбілія: *«Може, то не сабінський бог Квірін, а вчитель Орбілій появився йому уві сні ще тоді, коли він, Горацій, захоплений Атенами, пробував там писати свої перші вірші по-грецькому?»* [8, с. 351]. Орбілій стає для Горація зразком письменника, який понад часом і його спокусами та випробуваннями, людини, для якої рятівною є не музика оргій, а звуки мистецтва: *«він час від часу відкладав перо й дослухався до знайомого відгомону сатурнійового вірша – єдиної музики, що допомагала йому йти своїм довгим і важким життєвим шляхом...»* [8, с. 352]. Отже, мотивний простір розділу «Орбілій» – це роль мудрих і проникливих учителів у житті людини, справжнє розуміння яких почасти приходить лише з роками. І роздуми про те, як відгукуються враження дитинства у майбутньому.

Лейтмотив четвертого розділу («Меценат») вкладається у Шевченкову формулу «доля – муза – слава»: *«Слава, як видно, не завжди йде в парі із щастям»* [8, с. 352]. Горацій міркує про призначення кожної людини, згадуючи про першу зустріч із Меценатом, і про невинуватість усіх зустрічей у людському житті. Гая Цільнія Мецената він включає в ряд своїх провідників по життю: *«здавалося, то батькова рука, яка вела його, коли ще був хлопчиною, передала його, уже з ранньою сивиною у волоссі, Вергілієві та Варію, потім – Меценатові»* [8, с. 353]. Горацій пістет щодо дружби (*«Яким дивним, незбагненим буває почуття дружби! Чому спалахнуло воно саме тоді, коли він мав читати свої вірші, а не раніше, при їх першій зустрічі?...»* [8, с. 357]), спроба осягнути феномен цього почуття сприймається джерелом його поетичних рефлексій на цю тему. Адже відомо, що інтимна муза Горацієвої поезії віддає перевагу дружбі перед коханням.

Згадуючи свої перші кроки до слави, поет не оминає і питання взаємин митця з владою, вимушеного почасти задовольняти запити тієї частини аудиторії, яка цінує не поезію, а модне

ім'я («Всі ті Делії, Планки, що з такою спритністю наче ті зайці перебігали від одного політичного табору до іншого – усі хотіли безсмертя» [8, с. 358]), чи писати оди на замовлення, як-от Агріппі, хоча і з тонким іронічним коментарем про власну музу, «яка надто тендітна, надто тонка, щоб оспівати таку велич...» [8, с. 359], чи про «ласку» Августа як про пастки, що розставляло на нього життя.

Питання «митець і влада» отримує продовження і в розділі «Вікова пісня», коли Горацій згадує про створення пісні для свята, «яке, згідно з пророчими книгами Сівілли, мало вславити черговий, пройдений Римом віковий шлях і благодати богів про дальше благополуччя, звеличувало й іншу круглу дату – десятиріччя Августового правління» [8, с. 361]. Він розмірковує над роллю Августа у створенні державницького Риму і про його, Горацієву, творчість як служіння імператору. Поет із сумом констатує, що має «похмуре бачення прийдешності», висловлене у Римських одах, де кожне покоління гірше за попереднє, що власне дисонувало з ідеєю «золотого віку» правління Августа (про що навіки закарбував Вергілій у 4-ій еклозі). За мить до смерті, роздивляючись величезне багряне сонце, Горацій згадує Гомера: «Він радий був, що нитка вже ослаблої, готової обірватись думки, знову привела його до Гомера, в кого він так часто черпав мудрість і життєву снагу» [8, с. 366]. Тож Горацій осмислює життя і смерть крізь призму літератури. Так зринають рядки Гомера, винесені в назву повісті («Наче те листя дерев – отак і людей покоління: / Листя одне вже летить, підхоплене вітром осіннім, / Інше – знову з весною шумить, мов та повінь зелена./ Так ото й люди усі: ці приходять на світ, ті – відходять» [8, с. 367]), що додають Горацієві мужності зі спокійною мудрістю прийняти смерть як закон життя.

Символічну роль епілогу відіграє останній розділ «На Есквілінському пагорбі», де читач дізнається, що Горацій лише на кілька тижнів пережив свого друга Мецената і тепер поряд зі свіжою могилою нащадка славетного роду етруських володарів покоїться прах сина відпущеного раба: «Смерть таки привела його на Есквілін» [8, с. 367].

Таким чином, спроба Андрія Содомори «зазирнути в життя Горація» перетворилась на об'ємний образ людини-митця античної епохи, людини зі своїми сумнівами, стражданнями, переконаннями і величезною вірою в силу Слова. Відтак центральним інтертекстом твору є «текст Горація». Він оприявлюється на трьох рівнях. Перший – на рівні історії головного героя твору: автор повісті відтворює певний фрагмент життя Горація, а у спогадах реконструює його минуле. Другий рівень – твори Горація в перекладах Андрія Содомори. Мала рацію Р. Барбер, яка наголошувала, що «біографії письменників зазвичай пишуть не історики, а літературознавці, які черпають додаткові біографічні “докази” з інтерпретації творів автора. Але інтерпретація творів є дуже суб'єктивною справою, і історія, яку ми там знаходимо, може залежати від історії, яку ми шукаємо» [9, с. 167]. Рядки із творів Горація стають епіграфами до кожного з розділів і цитатами в тканині повісті. Якщо узагальнити їхню роль у повісті «Наче те листя дерев...», то доходимо висновку, що епіграфи анонсують лейтмотив розділу або характеризують центрального персонажа розділу (як в «Орбілієві»). Або як зразок «гораціанської мудрості» перетворюються на аргументацію того, що в поета немає розходження між «написаним» і «прожитим». А отже, переконання, ідеї, озвучені у творчості, і принципи, за якими живе Горацій, віддзеркалюють один одного. Як «текст Горація» у повісті постають і вставні оповідки про написання чи оприлюднення творів митця. Наприклад, байка про сільську і міську мишу, яку нібито Горацій почув від свого сусіда Церія, чи спогад поета про його перший виступ перед Меценатом, який є переказом змісту сатири про пригоди бога Пріяпа. Третій рівень «тексту Горація»: міркування головного персонажа твору про життя, час, творчість, що перегукуються зі змістом його поетичних творів.

«Текст Горація» розкривається на тлі історичного контексту: його зсотують спогади про Брута і його боротьбу за республіку («згадував Брута, може, єдиного, хто до кінця щиро вірив у розпочату справу» [8, с. 346]), битву при Філіппах («він таки згадував Філіппи і суворий осін-

ній вітер, що розбив на друзки його юнацькі мрії, пригасив запал» [8, с. 346]), правління імператора Августа, підкорення Римом Еллади тощо. Адже це частина і власної біографії Горація. Не оминає поет і психопортретів історичних постатей, на кшталт «Благородний, запальний, але по-дитячому наївний Брут!» [8, с. 436]. Або про Агріппу і Мецената: «Дивна річ! Агріппа був завжди на видноті, у сяйві тих почестей; Меценат – завжди в тіні, а славою, мабуть, таки перевершив Агріппу. Ось що означає іти проти загальноприйнятих уподобань і звичаїв!...» [8, с. 358]. Але мета Горація не так осмислити власне історичні факти, як вдатися до самоаналізу, зрефлексувати над змінами у своєму світогляді і світовідчутті: «Брутові судилося пізнати гіркість поразки, але гіркість розчарування доводилось випити і йому, Горацієві» [8, с. 346]. Та за всієї гучності історичних імен, вони є «фоновими», тоді як головні актори Горацієвої життєвої драми – це постаті зі світу літератури, філософії, культури. Цей культурологічний контекст оприявлюється в згадках про життя і творчість давньогрецьких і римських письменників. Наприклад, про Лівія Андроніка, який «був колись полоненим рабом, а потім – зачинателем римської літератури, шанувальником сатурнійового вірша» [8, с. 352]. Чи про мудреця Епікура, «цього дивного, мужнього мислителя, що вперше піднявся проти темної сили забобону, проти страху – найпідступнішого ворога людини» [8, с. 346], який, помираючи, «попрощався з друзями звичним для греків, але таким вагомим в його устах словом: “Хайрете!” – “Зоставайтесь у радості!”» [8, с. 346]), разом із лапідарним формулюванням його основної ідеї. В іншій ситуації – цитування Вергілія для демонстрації перегуку настрою Горація з думкою поета і водночас підхід у сприйнятті художнього твору – осмислення через особистий досвід: «Мабуть, про те, що відтепер його синові доведеться таки плавати самому, без корка. <...> Виразно пам’ятаємо в ту мить згадався йому вірш Вергілія: “Щойно тобі налягла, як ніколи ще, туга на мене: / Так мене болем пройняв той образ коханого батька”» [8, с. 347]. А в розділі «Меценат» письменники і їхні твори – це частина історичного ландшафту Горація: на прийомі в соратника Октавіана поет-початківець опинився поряд з Арістієм Фуксом, Вергілієм, там звучали рядки Лукреція і самого Горація.

Літературний інтертекст оприявлюється і як призма рефлексії Горації над власним життям: у роздумах про себе і своє сприйняття світу поет апелює до «книжної реальності». Так, свої спроби в молоді роки опиратися Долі Горацій протиставляє персонажеві твору Плавта («Не хотів бути схожим на того героя з Плавтової комедії, який сам зізнається у своєму смішному й водночас плачевному стані роздвоєння: “Я там, де мене нема: там, де нема мене – є моя душа”» [8, с. 348]) або в алюзії на твір Арістофана «Жаби» («Не хотів, щоб і з нього насміхались, як Арістофан – із Евріпіда: він, мовляв, вдома, але душа його десь далеко – трагедію творить» [8, с. 348]). Розмірковуючи про самотність, Горацій усвідомлює різницю між необхідним усамотненням, щоб не втратити себе, і самотністю як ізоляцією від людей, і звертається до Платона: «Добре сказав Платон, що по-справжньому самотнім може бути або звір, або ж бог, якому байдуже до чужого горя і до чужих радощів» [8, с. 348]. А в роздумах про долю і призначення людини Горацій згадує Аппія Клавдія: «Аппій Клавдій таки знав, що говорив: людина справді сама кує свою долю. А що не завжди має сміливість глянути правді у вічі, то й звинувачує в усьому сліпу силу жереба» [8, с. 354].

Зауважимо, що саме вертикальні контексти формують образ людини античності в повісті. Це відображається в антропоцентричних назвах розділів, у філософських роздумах про людину і фатум, людину і історію (час), людину і мистецтво, в інтертекстуальних покликаннях на факти з життя особистостей доби, щоб в такий спосіб формувалось людське «обличчя» епохи – *антропос*.

Отже, активно застосовуючи різні види вертикального контексту і форми міжлітературного зв’язку, Андрій Содомора створює у повісті «Наче те листя дерев...» в особі Горація образ невмирущої античності. Авторськими способами «оживити» греко-римський світ стало наближення читача до античної свідомості: надавши «голос» Горацієві, Андрій Содомора відтво-

рює психологію і світогляд римського поета і його сучасників, тобто реконструює *антропос*. Завдяки різним типам інтертекстам, які відтворюють суспільно-політичне і культурне життя Рима, окреслюється сфера ідей (*тропос*) часів Горація. А описи простору, де відбуваються події, інтер'єру, образи-деталі зовнішності (одяг, зачіски, прикраси тощо) формують *топос*. У результаті постає мозаїчний образ «живої античності» Андрія Содомори, дорогу до якого відкриває повість «Наче листя дерев...».

**Висновки.** Інтерпретаційну модель Горація, запропоновану Андрієм Содоморою, визначає специфіка гібридної форми твору «Наче те листя дерев...», де в синтезі елементів есею, художньої біографічної прози і літературознавчої студії витворюється інтимізований, «живий», образ римського поета і його епохи.

Центральним інтертекстом повісті є «текст Горація», який оприявлюється у фактах біографії митця як сюжетній лінії твору і в численних ретроспекціях; у творах Горація (епіграфи до кожного з розділів; цитати в тканині повісті; алюзії на сатири римського поета; фабули його творів як позасюжетний елемент тощо); у міркуваннях головного персонажа про життя, добро і зло, творчість, що перегукуються з ідейним змістом його творів. Введення широкого історичного (згадки про громадянські війни, становлення імперського режиму, факти з історії Давньої Греції і Риму тощо) та культурологічного (факти і цитати з давньогрецької і римської літератури, згадки про філософів і їхні ідеї, витвори античних митців та історії створення окремих з них) інтертекстів уможлиблюють висновок про твір Андрія Содомори, який із повісті про письменника переростає в повість про історико-культурну епоху з роздумами про митця і мистецтво, час, пам'ять і роль культури у формуванні різних типів ідентичності. Відтак авторський образ Горація структурують його «конкретний» і «символічний» портрети, де в першому пунктирно окреслюються особливості різних сторін римської античності як контекст життя письменника. А в другому, завдяки символічним сценам і образам, через атмосферу і настрій, постать Горація в інтерпретації Андрія Содомори виступає знаковою фігурою митця, якому судилося творити в умовах «зміни віх», обираючи між «тимчасовим» і «вічним», і втіленням «гораціанської мудрості» та традиції.

Таким чином, у повісті «Наче те листя дерев» була запропонована авторська інтерпретація жанру біографічної прози з метою окреслити топос (місце – Рим і ширше – Римська імперія в історичних фактах, обрисах природи і міфології), тропос (філософські й літературні ідеї доби) і антропос (людина епохи і її емоційний портрет насамперед в особі Горація). Останнє відображено в назвах розділів, у філософських роздумах про людину і фатум, людину і час, людину і мистецтво, в інтертекстуальних покликаннях на життя відомих особистостей, щоб в такий спосіб поставала «жива античність».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Содомора А. «Я і сьогодні йду до Горація...» В. Панченко. *Літакцент*. URL: <http://litakcent.com/2010/12/02/andrij-sodomora-ja-svidomo-jdu-do-horacija.html> (дата звернення 10.05.2025)
2. Зорівчак Р. Внесок Андрія Содомори до історії і теорії українського художнього перекладу. *Іноземна філологія*. 2010. Вип. 122. С. 208–216. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil\\_2010\\_122\\_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2010_122_34) (дата звернення 15.07.2025)
3. Содомора А. Якщо ми віддаляємося від античності і слова – отримуємо самотність. *День*. URL: Андрій Содомора: Якщо ми віддаляємося від античності і слова – отримуємо самотність | Газета «День» (дата звернення 22.07.2025)
4. Домбровський Р. Андрій Содомора – есеїст. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2014. Вип. 22. С. 218–224. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/lingua/article/viewFile/937/962> (дата звернення 26.07.2025)
5. Неборак В. Жива теперішність Андрія Содомори : [Передмова]. *Содомора А. Жива античність*. Львів : Срібне слово, 2016. С. 13–16.

6. Михида С. Психопоетика українського модерну: проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : Поліграф-Терція, 2012. 349 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lGJF4qu15Yw4yQyHJb8I-qPvWuZohnyg/view> (дата звернення 22.07. 2025)

7. Содомора А. Між перекладним та оригінальним словом. *Іноземна філологія*. 2010. Вип. 122. С. 3–13.

8. Содомора А. Наче те листя дерев. Повість про Горація. *Содомора А. Поезія. Проза*. Львів : Літопис, 2012. С. 328–369.

9. Barber R. Exploring biographical fictions: The role of imagination in writing and reading narrative, *Rethinking History*, 2010. 14:2. pp. 165–187. <https://doi.org/10.1080/13642521003710730>.

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 26.08.2025

Опубліковано: 16.10.2025